

İSLÂM TARİHİ VE MEDENİYETİNDE ŞANLIURFA

“Osmanlı Belge ve Kaynaklarında Urfa” IV

Editörler

Prof. Dr. Kasım Şulul

Prof. Dr. Murat Akgündüz

Prof. Dr. Mehmet Şeker

Yrd. Doç. Dr. Ömer Sabuncu

Arş. Gör. Selim Yılmaz

Arş. Gör. Havva İslam Çelik

Arş. Gör. Mahmut Sabuncu

ŞANLIURFA

2018

Osmanlı Döneminde Birecik'te Bulunan Oğuz Boyları

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KILDIROĞLU*

Türklerin Anadolu'ya girmesinden kısa bir süre sonra Oğuz boyları Anadolu'nun adeta dört bir yanını mesken tutmuşlardır. Özellikle Selçuklular ve Beylikler dönemi Oğuz boylarının Anadolu'nun güney ve kuzeyine yerleştikleri dönemdir. 1214 yılında Sinop'u, 1221 yılında da o zamanlarda Anadolu'nun iki önemli liman şehrini topraklarına katarak Anadolu'daki önemli ticaret merkezlerini de ele geçirmiştir. Dolayısıyla bu bölgelere Oğuz boyları yoğun bir şekilde göç etmişlerdir. Osmanlı Döneminde de Oğuz boylarının göçü devam etmiştir. Selçuklulardan itibaren gelen Türk boyları da nüfus olarak artmıştır. Türk boylarının Urfa çevresine ilk girişi Tuğrul Bey döneminde olmuştur. İbrahim Yinal'dan kaçan Türk boy, oymak ve kabilelerinin Urfa'ya kadar geldikleri bilinmektedir. Bu teşebbüsten sonra da Urfa'yı ele geçirmek için Selçukluların başka girişimleri olmuştur. Nihayet Alpaslan'ın görevlendirdiği Selçuklu kumandanı Salar-ı Horasan Urfa'ya dört sefer yapmış ancak Gümüştakin Harran ve Suruç'u fethetmeyi başarmıştır. Urfa'nın tamamının fethi ise Melikşah döneminde gerçekleştirilmiştir. Osmanlılar zamanında burada Türk yerleşmesi yoğunlaşmış, boy, oymak ve kabileler burada yerleşik hayata da geçmeye başlamıştır. Biz bu tebliğimizde Birecik'e yerleşen Oğuz boylarını ele alacağız. Şimdiye kadar Oğuz boylarının Urfa ve çevresinde özellikle de Birecik'te yaşadıkları biliniyordu. Ancak hangi boyun ne zaman ve nereden bu bölgeye geldiğine dair ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Bizim yaptığımız araştırma sonucuna göre Birecik'te yoğun olarak Avşar, Bayad, Bayındır, Beğdili, Çepni, Dodurga, Döğer gibi Oğuz (Türkmen) boyları ve daha az nüfusa sahip Eymür, İğder (İğdir), Kayı, Kınık, Kızık, Salur, Yazır ve Yıva boyları ve bunların oymağı, aşireti bulunmaktadır. Kayı boyunun bir alt grubu olan Karakeçililer de Urfa'da yoğun olarak bulunmuşlardır. Bu Oğuz boyları Osmanlı'nın son dönemlerinde artık bölgenin yerleşik ahalisi olmuştur. Bunun yanında Osmanlı kayıtları Ak Keçililer adlı Yörüklerin de Birecik'te göçebe hayat tarzına devam ettiklerini bildirmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Urfa, Birecik, Osmanlı, Kayı, Döğer, Avşar, Beğdilli, Bayad, Bayındır

Giriş

Türklerin Anadolu'ya girmesinden kısa bir süre sonra Oğuz boyları Anadolu'nun adeta dört bir yanını mesken tutmuşlardır. Özellikle Selçuklular ve Beylikler dönemi Oğuz boylarının Anadolu'nun güney ve kuzeyine yerleştikleri dönemdir. 1214 yılında Sinop'u, 1221 yılında da o zamanlarda Anadolu'nun iki önemli liman şehrini topraklarına katarak Anadolu'daki önemli ticaret merkezlerini de ele geçirmiştir. Dolayısıyla bu bölgelere Oğuz boyları yoğun bir şekilde göç etmişlerdir. Osmanlı Döneminde de Oğuz boylarının göçü devam etmiştir. Selçuklulardan itibaren gelen Türk boyları da nüfus olarak artmıştır. Türk boylarının Urfa çevresine ilk girişi Tuğrul Bey döneminde olmuştur. İbrahim Yinal'dan kaçan Türk boy, oymak ve kabilelerinin Urfa'ya kadar geldikleri bilinmektedir. Bu teşebbüsten sonra da Urfa'yı ele geçirmek için Selçukluların başka girişimleri olmuştur. Nihayet Alpaslan'ın görevlendirdiği Selçuklu kumandanı Salar-ı Horasan

* Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü- Ürdün Yarmouk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Misafir Öğretim Üyesi

Urfa'ya dört sefer yapmış ancak Gümüştekin Harran ve Suruç'u fethetmeyi başarmıştır. Urfa'nın tamamının fethi ise Melikşah döneminde gerçekleştirilmiştir. Osmanlılar zamanında burada Türk yerleşmesi yoğunlaşmış, boy, oymak ve kabileler burada yerleşik hayata da geçmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti zamanında Birecik, Suruç'u da içine alan bir yönetim birimidir. Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu tarafından hazırlanan "Anadolu'da Aşiretler, Oymaklar ve Cemaatler (1453-1650)" adlı eserde Osmanlı zamanındaki bütün Türk boy, oymak ve aşiretlerinin nerelerde iskân edildikleri ayrıntılarıyla gösterilmektedir. Bu eserdeki bilgilere göre bugünkü Urfa ilimizin Osmanlı zamanında Sancak olduğu görülmektedir. Bu sancağın içinde Birecik de bugünkü Suruç ilçesiyle birlikte bir idari birim olarak kaydedilmiştir. Oğuz boy, oymak ve aşiretlerinin, genellikle de Bozok koluna mensup boyların yerleştiği bir yer olarak Halaçoğlu'nun eserinin değişik ciltlerinde Birecik'ten söz edilmektedir.

Bilindiği gibi Urfa ve çevresi 1071 Malazgirt Zaferinden önce bazı Türk boyları tarafından alınmak istenmiş ancak bu fetih 1071 Malazgirt Savaşından sonra gerçekleşmişti. Tarihi kaynaklarda bölgeye ilk yerleşen boylar olarak içinden Artukoğullarının çıktığı Döğerler ve Yazırlar zikredilmişlerdir. Urfa tam olarak Türklerin eline geçinceye kadar birçok defa kuşatılmış bu vesileyle Döğer boyu gibi Türk zümreleri yavaş yavaş bu bölgeye yerleşmeye başlamış bölge Irak Atabekleri Zengiler zamanında tamamen Türk hakimiyetine geçmiştir (1144). Bundan sonra Harzemşahlar, Moğollar ve Akkoyunlular, Karakoyunlular, Timurlular tarafından aralıklarla elde tutulmuş ama sonunda Türkler için bir yurt haline getirilmiştir. Döğer boyu bu bölgede, Irak ve Suriye coğrafyasında yoğun faaliyetlerde bulunmuş bölgenin tarihinde önemli rol oynamıştır. Hatta Memluklar zamanında bugünkü Ürdün'ün Aclun bölgesi naipliğine Döğerlerden Hasan Beg getirilmiştir.¹ Memlûk müelliflerinden Şemsüddin b. el-Cezeri (1260-1339) Türkmen Hanedanı Artukoğullarının Döğer kabilesine mensup olduğunu yazmıştır.² Onun verdiği bilgilere göre Döğerler XIII. asrın ikinci ve XIV. asrın birinci yarısında Mardin ve Diyarbakır bölgelerinde kudretli bir siyasi teşekkül halinde yaşıyorlardı.³ Akkoyunlu müverrihi Ebubekir Tahrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye* adlı eserinde Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman'ın başlıca hasımlarından biri olan Dimaşk Hoca'nın 20.000 evlik bir ilin başında olduğunu Beni Kilâb ve Beni Şadi adlı Arap kabilelerinden 10.000 çadırın da ona tabi olduğunu söylemekte ve bu Döğer beyinin Ruha(Urfa), Siverek, Suruç, Harran, Ca'ber, Rakka şehir ve kasabalarına tasarruf ettiğini yazmaktadır.⁴ Döğerler'in Memlûklar devrinde Suriye'de önemli bir siyasi mevkiye sahip olduklarını biliniyor.⁵

Selçuklular zamanında bölgede Yazır, Bayat, Kınık gibi boyların da olduğu sanılmaktadır. Ancak kaynaklar bu boyların bölgeye yerleşimi, yani nereye kesin olarak ne zaman yerleştikleri hakkında suskundur. Bazı yer adlarından yukarıda zikrettiğimiz boyların da bölgeye geldikleri anlaşılıyor.

Osmanlı'nın sürgün politikası gereği gerçekleştirdiği iskânlarda İç Anadolu'dan bazı Oğuz/Türkmen boy, oymak ve aşiretlerini Urfa ve Birecik'i de içine alan bölgeye zorunlu göçe tabi tuttuğu biliniyor. İşte bu göçün neticesinde Birecik ve çevresine, Kayı, Bayat, Döğer, Yazır, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın, Çepni, Bayındır, Salur, Eymür, Yüreğir, İğdir, Yıva, Kınık gibi büyük

¹ Faruk Sümer, "Döğerlere Dair", *DTCF Dergisi*, Türkiyat Mecmuası, X, 1953.s. 149.

² Sümer, A.g.m., s. 141.

³ Sümer, A.g.m., s. 142.

⁴ Sümer, A.g.m., s. 146-147.

⁵ Faruk Demirtaş, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları I", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 2, Ankara 1949, s. 338

Oğuz boyları ile Varsak, Karakeçili ve Barak gibi daha küçük oymakların yerleştiğini Osmanlı kaynakları bildiriyor. Bugünkü Urfa illinin genelini göz önüne aldığımızda Oğuz/Türkmen boylarının en yoğun yerleştiği yer olarak Birecik karşımıza çıkıyor. Yukarıda adlarını zikrettiğimiz 24 Oğuz boyundan 16'sı ve üç oymak Birecik ve çevresine yerleşmiştir. Harran ve çevresi Abbasiler zamanından önce de dünyanın sayılı kültür merkezlerinden biriydi. Bilindiği gibi ilk üniversitenin Harran'da kurulduğu Harran'ın birçok dine ev sahipliği yaptığı dolayısıyla bu bölgede çok değerli din ve ilim adamları yetişmiştir. Harran sonraki dönemlerde bu özelliğini kaybetmiştir. Bunun neticesinde Rakka eyaleti olarak da bilinen Harran, Urfa ve Birecik'i de içine alan bölge bir dönem ıssız kalmıştır. Osmanlı devleti zamanında hem bu bölgeyi nüfuslandırmak burada ticareti, hayatı canlandırmak hem de bazı isyancı boy, oymak ve aşiretleri cezalandırmak veya itaat altına almak ve bölgenin güvenliğini sağlamak için bu bölgede iskân faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Prof. Dr. Cengiz Orhonlu bu zorunlu göçün niçin ve nedenini şöyle izah etmektedir: Harap ve boş yerlerin yeniden imarı ve ziraata açılması ve kaybedilmiş zirai gelirin kazanılması. Oymakların konar-göçer hayattan (Türkmanlık'tan) çıkarılıp yerleşik hayata geçirilmesi. İç emniyet bakımından güneyde, özellikle kuzey Suriye'ye doğru baskı yapan Aneze ve Şammar gibi Arap kabilelerin istilalarının durdurulması.⁶

Bu amaçlarla gerçekleştirilen iskân faaliyetine katılan boylardan biri ve en kalabalık olanı Beğdili'dir. Prof. Dr. C. Orhonlu harita ve araştırmasıyla,⁷ Ahmet Refik'de belgeleriyle⁸ "Beğdili boyu bütün obaları ile birlikte 1691 yılında Ağça-Kale'den Rakka'ya varıncaya kadar olan yerlerde, Belih Çayı kıyısında iskân olmak üzere emir aldı." derken, Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu da "1704 yılına kadar Beydilli Türkmenlerinin Rakka'ya iskân edilmek üzere sevk edildiğini ve bu yolda emr-i şerif verildiği görülmektedir", demektedir.⁹ "Aşiret İskan Defteri"nde 1693 yılından 1752 yıllarına kadar zorunlu iskânın devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰

Cevdet Türkay'ın "Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler" adlı eserinde Beğdili boyu ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: "Ağdöğer, Rakka eyaleti Türkmen taifesinden, Ağdöğer aşireti Beğdili aşiretindedir."¹¹ Buradaki Ağdöğer *Akdöğer* olmalıdır. Çünkü çok eski zamanlardan beri Türk devletleri ve boyları, oymakları aşiretleri *ak*, *kara*, *sarı* gibi renklerle hem devlet içindeki yerlerini hem de yerleşme yerlerini, ayrıca hakimiyeti ve bağımlılığı ifade etmişlerdir. Sadece *Karahanlı*larda *kara* sıfatı veya lakabı hakim olan asıl olan grubu belirtmiştir. Mesela, *Asya Hunları Avrupa Hunları, Ak Hunlar, Sarı Uygurlar, Türgeşlerde Ak Türgeş, Kara Türgeş, Sarı Türgeş, Ak Kıpçak, Kara Kıpçak, Sarı Kıpçak, Ak Kumaniye, Kara Kumaniye, Ak Nogay Kara Nogay, Kara Kırgız(asıl Kırgızlar)* gibi ikili veya üçlü bir yapı vardır. Bunlardan *sarı* hâkim boyu veya grubu ifade etmekte, *kara* tabî boyları ifade etmekte, *ak* da batıdaki veya güneydeki kolu ya da grupları teşkil etmektedir. Döğerlerin başka bir Oğuz/Türkmen boyu yani 24 Oğuz boyundan birisi olduğu hem Kaşgarlı hem Reşideddin hem Tevârih-i Ali Selçuk hem de Ebul Gazi Bahadır Han'da açıkça gösterilmiştir. Ancak boylar kendi içlerindeki mücadelelerde yenildikleri veya çok güçsüz kaldıkları zaman başka bir boy,

⁶ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yay.İst.1987 s.39-52

⁷ Orhonlu, A.g.e., s.52-53

⁸ Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi İst.1989 s.100-109.

⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ank.1997 s.137

¹⁰ Türkay, C., *Başbakanlık Arşiv Belgeleri'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, Tercüman Kültür Eserler Serisi, İstanbul, 1979. s. 56.

¹¹ Türkay, A.g.e., s. 29, 58.

oymak veya aşiretle kolayca birleşebiliyordu. Bunun neticesinde de yeni bir ad alabiliyordu. Buradaki Ağdöğer etnik adı Döğerlerin batı kanadında bulunan bir boyun sonraki dönemlerde bu gruptan ayrılıp Beğdililere katıldığını göstermektedir. Türk boy, oymak ve aşiret yapısında bunun onlarca örneği vardır. Cevdet Türkay'ın kayıtlarında geçen buna benzer bir isimlendirme de Diğer Döğer oymağıdır. Bu oymak da Beğdili aşiretlerinden gösterilmektedir. Rakka eyaletinde iskân edilmiştir. Kayıtlarda Biret-ül Fırat sancağında gösterilen ve Beğdili'nin önemli kollarından biri olan Elbeğli aşiretinin de Birecik kazasında yaşadığı görülüyor.¹² Elbeğli veya İlbeyli olarak da bilinen bu oymak Elbeylilere mensup kişilerin çoğunlukla yaşadığı Sivas ilimizin bir ilçesine adını vermiştir. Gene Cevdet Türkay'ın adı geçen eserinde Perdetacirlisi (Perdaltecerlisi)nin Beğdili Türkmen aşiretinden olduğu kaydedilmiştir. Ancak Tecirli/Tecirlü, Tüccarlı gibi değişik biçimlerde adlandırılan bu aşiret Avşarların bir oymağının alt koludur. Tarihi kaynaklarda Tecirlü aşiretinin Çukurova bölgesinde halka ve çevreye çok zarar verdiği yönünde bilgiler bulunmaktadır. İşte bu sebepten Tecirlü aşireti zorunlu iskâna tabi tutulmuştur. Cevdet Türkay onların 150 hanesinin Ruha(Urfa) ile Birecik'e zorunlu olarak yerleştirildiklerini yazmaktadır.¹³ Ancak bu oymak¹⁴ ve aşiretler Rakka bölgesinde kalmamıştır. Beğdili boyunun bir oymağı olan Barakların da Birecik'te bir bölgeye adlarını verdikleri biliniyor. Birecik'in ve Suruç'un Aşağı Barak adlı köyleri bulunmaktadır. Dolayısıyla adı geçen köylere Barak boyu mensupları yerleşmiştir. Beğdili boyu içinde gösterilen Arab(Arablar, Arablı,Arablu), Arablıbrahim, Cihanbeyli, Badıllı, Badılı, Beğmişlü, Burak, Cece, Ceceli, Cırık, Cırıklı, Dengiz, Dengizli, Dilmek, Dilmeklü, Gündeş, Gündeşlü, Kadiri, Kadirli, Karaşeyh, Karaşeyhli, Kasım, Kasımlu, Kayaş, kayaşlu, Kılıçbeğli, Kılıçbeğlü, Kızıkoyunlu, Kömeç, Köneçli, Mirza, Tecerli-i Pardal, Ulaş, Ulşalı, Yadiğar, Yadiğarlı, Badılı İsmail, Rışvanlı, Yadbadilı gibi oymak ve aşiretlerde iskan sırasında Rakka vilayetinin çeşitli yerlerine dağılmıştır.¹⁵

Faruk Sümer “Yazır oymaklarından ikisinin Dulkadırlı ulusunun en büyük teşekküllerinden birisi olan *Karacalı* veyahut diğer adıyla *Anamashlı* oymağına tabi olduğunu birinin 49, diğerinin 46 vergi nüfusu olan bu oymakların, bugün Hatay vilayetine tabi bulunan Bağras kazasında kışladıkları tahrir defterlerindeki kayıtlarda yer almaktadır. “Dulkadırlı defterlerinde müstakil olarak zikredilen diğer bir Yazır oymağı ise, Birecik'te, Mazı Dağı'nda kışlamakta ve Elbistan'da yaylamaktadır”¹⁶ demektedir.

Birecik ve Suruç'a kalabalık kitleler halinde en başta Oğuz/Türkmen boylarından Beğdilliler yerleştirilmiş, Beğdillilerden sonra da Çepni boyunun da Birecik'e yerleştiğini görüyoruz. Cevdet Türkay, XV-XIX. yüzyıl Osmanlı arşiv kaynaklarında Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde Çepni, Çepni-i Çunkar, Çepniyan, Çepnilü, Çepnibor, Çepni Kandemir ve Çepnihacı adlarıyla anılan Çepni adlı Türk boyunun yaşadığını belirtmiş, bunlardan bazılarının Birecik, kazasında oturduklarını kaydetmiştir.¹⁷ Faruk Sümer, 1691 yılında Urfa yöresindeki Akçakale'den Rakka'ya kadar uzanan yerde yerleşmeleri emredilen sekiz Türkmen oymağı arasında Çepnilerin

¹² Türkay, A.g.e., s. 346.

¹³ Türkay, A.g.e., s. 626-627.

¹⁴ Türkay, A.g.e., s. 717; Tecirlü aşireti ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Ahmet Eyicil, “Maraş'ta 1855'te Tecirlü Aşiretinin İsyanı”, *Tarih Araştırmaları*-1997, S.30, s.99-133.

¹⁵ Türkay, A.g.e., s. 204-206, 218-219, 235, 260, 270-271, 319-320, 325-326, 329, 385, 449, 486, 494, 500, 515, 527, 535, 588, 636, 707, 746, 758-759.

¹⁶ Faruk Sümer, *DTCFD*, VII/2, (1949), s.334.

¹⁷ Türkay, A.g.e., s. 72, 296-297.

de olduğu kaydetmiştir.¹⁸ Daha çok Karadeniz ve Batı Anadolu'da yerleşmiş olan Çepniler özellikle Birecik ve çevresinde de yer almışlardır.¹⁹

Kayılardan olan ve Osmanlı hanedanını çıkaran Karakeçili aşireti de bölgede yoğun olarak yerleşmiştir. Adı geçen boylar bölgenin Türkleşmesinde çok önemli rol oynamışlardır. Birecik ve çevresinin asıl unsuru olmuşlardır. Yukarıda adını zikrettiğimiz diğer Oğuz/Türkmen boyları da bölgenin Türkleşmesinde veya Türklüğün bölgede yerleşmesinde katkıda bulunmuşlardır. Çepniler genellikle Karadeniz bölgesinde yerleşmelerine rağmen doğu ve güneydoğuda yukarıda söz ettiğimiz gibi en çok Birecik ve çevresine yerleşmiştir. Bunların Çankırı ve çevresinden bölgeye iskân edildikleri sanılmaktadır. Çünkü bölgeye yerleştirilen boy, oymak ve aşiretlerin çoğu İç Anadolu bölgesinden Çankırı, Ankara, Yozgat ve Çorum bölgesinden gelmişlerdir.

Kayı boyunun Birecik bölgesine gelmesi ile ilgili kaynaklarda net bilgiler yoktur. Ancak Halaçoğlu'nun eserinde Birecik'te Kayı adlı bir yerden söz edilmektedir. Bu bilgi Kayıların Birecik'te bulunduğunu göstermektedir. Çünkü eski Türk ad verme geleneğine göre Türklerden bir boy, oymak veya aşiret bir yere yerleştiği zaman oraya kendi adını veriyordu. Yerleşilen yerin adını almıyordu. Yerleşilen yerin adını alma daha çok Fars ve Arap kültür dairesine girdikten sonra olmuştur. Anadolu'da bir birçok yerin adını boy, oymak ve aşiret isminden alması bunun en güzel delilidir.

Kayıların adına Güneydoğu'ya gelen boyların arasında rastlanmasa da onların bir aşireti olan Karakeçililer bölgede önemli rol oynamışlardır. Osmanlı arşivlerinde Karakeçililer Karakeçi, Karakeçili, Karakeçilü Perakendesi, Karakeçili, Türkman-ı Karakeçi, Türkman-ı Yörükân Taifesi olarak geçmektedir.²⁰ Cevdet Türkay Karakeçililerin, Siverek Kazası, Birecik (Biret'ül Fırat Sancağı), Rakka Sancağı, gibi yerleşim birimlerinde bulduklarını belirtmiştir.²¹ Karakeçililerin bölgedeki varlığı da Kayıların Birecik ve çevresinde olduğunun bir başka delilidir. Urfa Karakeçilileri diye bilinen ancak, idari birimlerin zamanla değişmesi veya göç ya da iskanlar sebebiyle farklı sancaklara bağlanan Karakeçililer genel olarak Siverek, Viranşehir ve Beriyye hattında yaşamışlardır. II. Selim devrine ait Diyarbakır mufassal defterinde, sadece Viranşehir ve civarında yaklaşık 1000 vergi neferi bulunduğu yazılmaktadır. "Cemaat-ı Ekrad-ı Aşiret-i Karakeçili" başlığıyla verilen bilgilerden bunların çok büyük bir kısmının "konar-göçer" olduğu ancak 30 neferin köylerde kayıtlı bulunduğu görülmektedir. Selasil, Hile, Hancuğaz, Sefere, Selimi, Sumatar Karakeçililerin küçük oranda meskûn olduğu köylerdi. 14 mezra da Karakeçili tasarrufundaydı. Bu mezzaları elinde tutan Karakeçililer oymaklara ayrılmış ve her oymakta nüfusuna göre birkaç kethüda vazife almıştır. Defterde kayıtlı bu oymaklardan Dodanlı, üç kethüdaya taksim edilmiş 408 nefere, Rezzanlı 309 ve Banki 199 nefere sahip büyük oymaklardır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise bu aşiretler Beriyyecik Kazasına bağlanmışlardır.²² Birecik'ten geçen Fırat'ın doğusunda yerleşmeleri mümkün Akkeçili ve Karakeçili aşiretlerinin varlığını Halaçoğlu'nun eserinden öğreniyoruz. Buradaki ak ve kara sıfatları da onların yerleşim yerini ifade ettiğini sanıyoruz. XIX. Yüzyılda ise Diyarbakır'da Karakeçili görünmezken "Giki(?) (Kiği) Türkman" idari ünitesi oluşmuş, ayrıca Siirt'te de Karakeçili Nahiyesi teşekkül etmiştir.²³ Üçler Bulduk bu

¹⁸ Faruk Sümer, *Çepniler*, TDAV Yay., İstanbul 1992.

¹⁹ Orhunlu, A.g.e., s. 62.

²⁰ Türkay, A.g.e., s. 476.

²¹ Türkay, A.g.e., s. 99.

²² Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara 1988, s.198-199.

²³ Baykara, A.g.e., s. 254.

değişmelerin çeşitli nedenlerle idari ünitelerin tekrar düzenlenmesi ihtiyacından kaynaklandığını XVI. Yüzyıldan itibaren aşiretlerin zaman zaman iskâna zorlanmasının bunun nedenleri arasında olduğunu bu yolla Osmanlı devletinin hem boş ve harap bölgeleri şenlendirdiğini hem de iç ve dış tehditlere karşı sükûn ve güveni sağlamayı amaçladığını söylemektedir.²⁴ Bunun sonucu olarak II. Abdulhamit 1891'de "Hamidiye Alayları"nı oluşturmuş, Mardin'de Urfa Karakeçilileri ve Milli aşireti ile Tay, Miran, Artuşu aşiretlerinden oluşan 6. Liva'yı kurmuştur.²⁵ Devlet bu yolla hem otoritesini pekiştirmiş hem de güvenliğini sağlamış bundan dolayı, Karakeçililer ve Milli aşireti Balkan savaşlarına üç gönüllü alay ile katılmıştır.²⁶ Urfa, Siverek ve Suruç Karakeçililerinin varlıkları XV ve XVI. yüzyıllardan beri bilinmektedir. Urfa Karakeçilileri ile Bingöl'ün Sımors Karakeçilileri Doğu Anadolu Zaza Türk aşiret grupları içinde yer alır.²⁷

Halep Türkmenleri, Bozulus Türkmenleri, Maraş Yörükleri ve Dulkadirli Türkmenleri adı altında Osmanlı kaynaklarında bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu ifadelerden kasıt hangi boylar bunlar açıkça belirtilmemiştir.

Bozulus aşiretlerinden olan İleminlü, Urfa Birecik'e, Kutbeğlü/Kutlubeğlü, Suruç'ta Dravşa, Abamori ve Zeki²⁸ köylerine yerleştiler.²⁹

XIV. yüzyıldan beri Kuzey Suriye'deki Türkmenler arasında önemli bir Bayat kitlesinin yaşadığı bilinmektedir. Suruç'ta ve Urfa'da Bayat adlı yer adları olduğunu Halaçoğlu tespit etmiştir. Oğuzların 24 boyundan birisi olan ve Dede Korkut'un boyu olan Bozulus içinde bulunan Bayat boyunun da Suruç'un Taşlı Höyük ve Eymircan köylerine yerleştikleri tarihi kaynaklarda yer almaktadır.³⁰ Eğer bu isim gerçekten Eymircan ise Eymür boyunun da bölgeye yerleştiğini söyleyebiliriz. Kaynaklarda Eymürlerin Birecik ve çevresine geldiklerine dair bilgi yoksa da bu isimden onların bir süre Birecik'te kaldıklarını anlıyoruz. Bugünkü Hilvan ilçesinin Gölcük nahiyesinin bir köyünün adı da Kalınbayat'tır.³¹ Kalın bugünkü Türk lehçelerinde büyük, kalabalık, yoğun anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla kalabalık Bayat boyunu ifade ediyor. Bayatlarında Urfa bölgesinde yaşadıklarını bu yer adından anlıyoruz.

Karkın oymağının adı da Birecik bölgesinde Dede Kargın köy adında yaşamaktadır.³² Dede Kargın bilindiği gibi Dulkadirliilerin içindeki Kargın boyunun şeyhinin adıdır. Urfa Araban'da Elif ve Akvıran köylerine de Karkın boyu yerleşmiştir.³³ Araban Osmanlı zamanında Birecik'e bağlı birim olarak gösteriliyor.

Birecik ve çevresine yerleşen Oğuz/Türkmen aşiretlerinden biri de *İğdir* boyunun bir kolu

²⁴ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul 1987; Y. Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskan siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988.

²⁵ B. Kodaman, *Sultan II. Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara 1987, s.55.

²⁶ Kodaman, A.g.e., s.87.

²⁷ Abdülhaluk Çay, "Ertuğrul Gazi, Karakeçililer ve Söğüt Bayramı", *III. Osmanlı Sempozyumu*, Söğüt 1988, Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Senliği Vakfı Yayınları, No:4, Ankara.1989, s.7

²⁸ Yalçın, A. "Duraklama ve Gerileme Döneminde Güney ve Doğu Anadolu'da Ocaklar-Aşiretler-I", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*/2014/9. s.23.

²⁹ Yalçın, A.g.m., s.24.

³⁰ Yalçın, A. "Duraklama ve Gerileme Döneminde Güney ve Doğu Anadolu'da Ocaklar-Aşiretler-I", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*/2014/9. s.22.

³¹ Köylerimiz, A.g.e., s. 301.

³² Faruk Sümer, *Oğuzlar*, s. 313.

³³ Yalçın, A. "Duraklama ve Gerileme Döneminde Güney ve Doğu Anadolu'da Ocaklar-Aşiretler-I", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*/2014/9. s.24.

olan *Rişvanlı* aşiretidir. Halaçoğlu'nun çalışmasında bu aşiretin Urfa, Birecik ve Adıyaman'a buldukları kaydedilmiştir.³⁴ Cevdet Türkay'da ise *İrişvanlı, Rişvanlı* adıyla konargöçer Türkmen Ekradı taifesinden" tanımıyla **Badıllı** (Beğdili) boyunun alt kolu olarak gösterilmektedir.³⁵ Bu oymağın da Birecik'te yaşadığını görüyoruz.

Avşar boyunun da Çukurova ve diğer bölgelerde sayı olarak çok kalabalık olmasına rağmen bu bölgeye daha az yerleştiği görülmektedir. XVI. asrın ortalarına doğru 65 vergi evinden ibaret olan Avşarların Köçeklü cemaatine mensup Sekiz Oymağı aynı asrın sonlarında birkaç gruba ayrılmış ve bunlardan birisi Suruç'un Şeyh Çoban köyüne yerleşmiştir.³⁶ Ayrıca bugünkü Bozova ilçesine bağlı bir nahiyenin Kanlıavşar adını taşıdığını da belirtmek gerekir.³⁷ Halep Türkmenlerine mensup olan Avşarlar Halep, Antep, Urfa ve Hatay bölgelerinde bir süre yaşadıkları sonra Sivas, Kayseri ve Zamantı'da yerleşmişlerdir.³⁸

Bunlardan başka Birecik'te Dodurga, Kızık, Bayındır, Salur, Eymür, Yüreğir, Yıva, Kınık, Varsak, Barak gibi boyların adları da yer adı olarak korunmuştur. Bu yerlerde de adı geçen boy ve oymaklar yaşamışlardır. Ancak diğer boy ve oymaklara göre bunların tarihte fazla bir rolü olmamıştır. Yani tarihi olaylarda yer almamışlardır. Bu da onların küçük gruplar halinde bölgede bulduklarını göstermektedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; Birecik ve çevresine genellikle Bozok koluna mensup boylar yerleşmiş, Üçok koluna mensup boylar ise daha az yerleşmiştir. Yaklaşık bin yıldır Türk yurdu olan ve üzerinde büyük oyunların oynandığı Birecik ile çevresi sanıldığı gibi başka etnik grupların değil öz be öz Türk yurdudur. Bölgeye Türklerin eski zamanlarda geldiği ve 1000 yılı yakın bir süreden beridir de bölgenin ayrılmaz bir parçası olduğu yukarıdaki bilgilerden açıkça görülmektedir. Ancak geçmişteki yönetim zaafı bugün zikrettiğimiz boy, oymak ve aşiretlerin dillerini unutmalarına sebep olmuştur.

Kaynakça

- Baykara, T. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Girişi*, Ankara 1988, s.198- 199.
- Çay, A. "Ertuğrul Gazi, Karakeçililer ve Söğüt Bayramı", *III. Osmanlı Sempozyumu*, Söğüt 1988, Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Senliği Vakfı Yayınları, No:4, Ankara.1989.
- Eyicil, A. "Maraş'ta 1855'te Tecirli Aşiretinin İsyanı", *Tarih Araştırmaları-1997*.
- Demirtaş, F. "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları I", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* Cilt: 7 Sayı: 2, Ankara 1949.
- Halaçoğlu, Y. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ank.1997.
- Kodaman, B. *Sultan II. Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara 1987.
- Köylerimiz (1 Mart 1968 gününe kadar)*, İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Ankara 1968.
- Orhonlu, C., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yay. İstanbul,1987.

³⁴ Halaçoğlu, 2009, C.IV., s. 1910-1911.

³⁵ Türkay, A.g.e., s. 636.

³⁶ Faruk Demirtaş, *Osmanlı Devrinde Anadolu'da...*, s. 345.

³⁷ Köylerimiz, A.g.e., s. 303.

³⁸ Faruk Demirtaş, *Osmanlı Devrinde Anadolu'da...*, s. 352

- Refik, A. , *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, Enderun Kitabevi İstanbul,1989
- Sümer, F. “Döğörlere Dair”, *DTCF Dergisi*, Türkiyat Mecmuası, X, 1953.
- Sümer, F. *Çepniler*; TDAV Yay., İstanbul 1992.
- Sümer, F. *Oğuzlar(Türkmenler)Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, II. Baskı, Ankara, 1972.
- Türkay, C. *Başbakanlık Arşiv Belgeleri'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*; Tercüman Kültür Eserler Serisi, İstanbul, 1979. s. 56.
- Türkay, C., *Başbakanlık Arşiv Belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İşaret Yay. İst. 2001.

